

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 336.13.051

СУТНІСТЬ І ЧИННИКИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ

**О.І. Барановський, доктор економічних наук,
ДВНЗ «Університет банківської справи»**

© Барановський О.І., 2016.

Стаття отримана редакцією 19.04.2016 р.

Вступ. Виходячи з того, що бюджетна політика є активним інструментом економічної політики держави, а між фінансовою безпекою держави, суб'єктів господарювання і домогосподарств існує тісний взаємозв'язок, необхідно всіляко домагатися оптимального поєднання регульовальної та фіскальної функцій бюджету.

Досягти ідеалу при складанні бюджету, напевно, неможливо. Як зазначав колишній директор Бюджетного бюро Конгресу США Моріс Станс, вироблення бюджету є мистецтвом рівномірного розподілу розчарувань. Водночас, нерациональний, нереальний, незбалансований бюджет, бюджет, який не є основою розумної економічної політики, що мав місце в останні роки в Україні, – джерело багатьох наших соціальних бід (заборгованості із зарплат, пенсій, стипендій, допомоги тощо) і того стану, в котрому опинився весь наш господарський комплекс.

Крім того, стійкість фінансової системи визначається рівнем дефіциту бюджету. При цьому слід зазначити: Дж. М. Кейнс доводив, що єдиним ресурсом підтримки економіки під час кризи є бюджетні видатки, а отже, дефіцит бюджету – це не лише проблема, а й ліки від кризи [22].

Ураховуючи значущість повноцінного бюджету для забезпечення нормальної життєдіяльності будь-якої країни, з повною впевненістю можна стверджувати про необхідність прискіпливої уваги до бюджетної безпеки держави. Хоча в економічній літературі йдеться і про: бюджетно-фінансову безпеку держави [30], фінансово-бюджетну безпеку [14], бюджетно-податкову безпеку [26], фіскально-бюджетну безпеку держави [2], економічну безпеку бюджетної політики [7], безпеку бюджетної системи [8], безпеку бюджетної сфери [27], безпеку бюджетного процесу [28], економічну безпеку виконання державного бюджету [23], фінансову безпеку місцевих бюджетів [16], безпеку в бюджетному секторі економіки [23], бюджетну безпеку регіону [27].

Для розроблення ж і реалізації дієвих заходів з забезпечення бюджетної безпеки як найважливішої складової фінансової безпеки держави необхідно насамперед однозначно встановити її сутність, чинники, що зумовлюють її рівень, наявні і потенційно можливі виклики і загрози бюджетній безпеці, систему індикаторів, які свідчать про безпечність параметрів перебігу бюджетного процесу.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Проблематикою бюджетної безпеки займаються такі вітчизняні дослідники, як І.Г. Бабець, І.Г. Благун, В.І. Глухова, О.В. Горалько, О.В. Деменок, В.Ф. Дець, М.М. Єрмошенко, С.І. Кіреєв, О.Я. Колісник, І.С. Микитюк, С.В. Онищенко, О.Б. Снісаренко, М.М. Ставнича та ін. Серед зарубіжних дослідників цієї проблематики можна виокремити Ж. Абена, Ш. Бланкарта, Н.М. Бобошко, Дж. Бренана,

Дж. Б'юкенена, І.П. Воробйову, Ж. Голдена, А.С. Громову, Р. Дорнбуша, К. Ерроу, Р. Келлі, Л. Коженевські, Ю.А. Максимова, А.О. Никифорову, В.К. Сенчагова, Л.М.Смирнова, Дж. Стігліца, І.К. Тимофєєву, Т.Ю. Ткачову, С. Фішера. Утім на сьогодні відсутнє однозначне тлумачення сутності бюджетної безпеки, визначення різновидів, чинників, що її зумовлюють, викликів і загроз у бюджетній сфері, індикаторів бюджетної безпеки.

Мета роботи полягає в аналізі існуючих підходів і уточненні теоретико-методологічних засад бюджетної безпеки.

Основний матеріал і результати. Як зазначає О.Я. Колісник, *бюджетна безпека* є важливим чинником соціально-економічного розвитку держави і виступає своєрідним індикатором і критерієм ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу. З економічного погляду бюджетна безпека виражає здатність держави за допомогою бюджету виконувати властиві їй функції та завдання, а також задовольняти потреби платників податків та одержувачів бюджетних коштів з урахуванням індивідуальних, корпоративних і суспільних інтересів. Звідси випливає, що забезпечення бюджетної безпеки держави перебуває серед ключових завдань щодо реалізації її стратегічних соціально-економічних пріоритетів.

Водночас, на нашу думку, при цьому мають бути враховані, крім індивідуальних, корпоративних та суспільних, й інтереси держави.

Посилення уваги до проблем бюджетної безпеки в Україні, як зазначає О.Я. Колісник, зумовлено динамікою суспільних процесів як у глобальному, так і в національному вимірах, а також зміною концептуальних підходів до поняття безпеки.

На основі використання філософських категорій «зміст» і «форма» цей дослідник обґрунтовує, що зміст бюджетної безпеки проявляється у співвідношенні бюджетних коштів, параметрів їх формування і розподілу та сумарних потреб одержувачів таких ресурсів; за формою бюджетна безпека виявляється в системі оцінок, що характеризують її рівень; об'єктом бюджетної безпеки визначено бюджетні кошти, кількісні та якісні характеристики їх розподілу між ланками бюджетної системи, суспільно-політичні, правові та процедурні аспекти бюджетного процесу, що виступають як індикатори та критерії оцінювання і забезпечення бюджетної безпеки; її предметом є діяльність держави, спрямована на гарантування певного рівня бюджетної безпеки, шляхом впливу на її об'єкт.

При цьому О.Я. Колісник наголошує, що бюджетна безпека як економічне поняття своєю появою довершила процес взаємопроникнення структурно-логічних елементів теорії національної безпеки та державних фінансів. Поняття бюджетної безпеки, увібравши в себе характерні риси політичного й економічного напрямів, має двоїстий характер, її можна розглядати і як комплекс організаційних та правових відносин, і як індикатор розвитку бюджетної системи й ефективності бюджетного процесу, критерій оцінювання бюджетної політики [13].

Разом з тим, на його думку, одне з центральних питань, яке сьогодні визначає стан бюджетної безпеки держави, полягає у паритетності розподілу грошових ресурсів у межах бюджетної системи України і, як результат, ефективності організації міжбюджетних відносин [12, с. 64].

Бюджетну безпеку розглядають і як стан забезпечення платоспроможності держави з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів та ефективності використання бюджетних коштів. Відтак забезпечення бюджетної безпеки держави знаходиться серед ключових завдань під час реалізації її стратегічних соціально-економічних пріоритетів [4, с. 231–232].

Тлумачать бюджетну безпеку і як передумову реалізації ефективної державної фінансово-економічної політики – основи досягнення національних інтересів. Рациональне використання бюджету як фінансової бази державного регулювання ринкової економіки має забезпечувати регулювання економічних і соціальних процесів в інтересах суспільства, створювати передумови для економічного розвитку країни. Тому важливим напрямом економічної політики є досягнення економічної рівноваги у фінансовій сфері держави як неодмінної умови сталого зростання економіки та реалізації національних інтересів [1, с. 204].

В.Ф. Дець вважає бюджетну безпеку як таким станом захищеності бюджетної системи та всіх її елементів від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує здатність держави фінансувати реалізацію своїх функцій відповідно до національних інтересів [10].

На думку А.С. Громової, бюджетна безпека передбачає здійснення такої бюджетної політики, яка орієнтувалась би насамперед на реалізацію таких національних економічних інтересів країни, як: забезпечення стійкого економічного зростання, акумуляцію в руках держави достатнього рівня інвестицій, що дозволяють розвивати продуктивні сили країни в довгостроковому періоді, підтримку і захист національних виробників, стимулювання розвитку наукомістких галузей економіки, здійснення соціальної політики, що орієнтується на підвищення рівня життя населення, забезпечення основних соціальних запитів і потреб [5, с. 45].

І продовжуючи, дослідниця зазначає, що *бюджетна безпека держави* тримається:

по-перше, на діючій у країні бюджетній системі як сукупності різних видів бюджетів, що перебувають між собою в конкретному взаємозв'язку. Виходячи із цього необхідно органічно поєднати досягнення бюджетної безпеки держави в цілому та бюджетної безпеки окремих регіонів;

по-друге, на чинній правовій базі, рівні розроблення і процедурі розгляду та затвердження бюджету;

по-третє, на обсягах бюджетного фінансування.

Далі А.С. Громова наголошує, що, як найважливіший елемент економічної безпеки країни в сучасних умовах, *бюджетно-фінансова безпека* є основною умовою здатності держави здійснювати фінансово-економічну політику згідно зі своїми національними інтересами. На її думку, бюджетно-фінансова безпека держави полягає у здатності її органів [5, с. 44]:

забезпечувати стійкість економічного розвитку держави і платіжно-розрахункової системи й основних фінансово-економічних параметрів;

нейтралізувати вплив світових фінансових криз навмисних дій світових акторів (держав, транснаціональних корпорацій, субдержавних угруповань), тіньових структур на національну економіку і соціально-політичну систему;

запобігати великомасштабній «втечі» капіталів за кордон та з реального сектора економіки; конфліктам між владами різних рівнів з приводу розподілу і використання ресурсів національної бюджетної системи й злочинам і адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах;

найбільш оптимально для економіки країни залучати і використовувати кошти іноземних запозичень.

Ю.А. Максимов розглядає фінансово-бюджетну безпеку як стан захищеності бюджетної системи, централізованих і децентралізованих фондів держави й органів місцевого самоврядування, який дозволяє в будь-яких умовах розвитку економіки адекватно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози, забезпечуючи при цьому поступальний соціально-економічний розвиток держави, регіонів і муніципальних утворень, захист економічних інтересів особистості, суспільства і держави [14].

Натомість *бюджетно-податкова безпека* визначається як:

забезпечення стійкого, збалансованого стану державного і місцевих бюджетів, відповідності їх дохідної та видаткової частин; здатність бюджету забезпечувати грошовими ресурсами потреби держави і населення, спираючись на достатні податкові і неподаткові надходження до бюджетів різних рівнів; справляння передбачених законами податків і зборів, обмеженість податкового навантаження розумними межами, непригнічуючий характер податкового тягаря [26];

забезпечення стійкого, збалансованого стану державного й консолідованого бюджетів, відповідності їх дохідної та видаткової частин, здатність бюджету задовольняти державні потреби у фінансових ресурсах, спираючись на достатність податкових та інших надходжень до бюджетів різних рівнів при забезпеченні високого рівня стягання податків і неподаткових платежів [21].

А *бюджетно-податкову безпеку регіону* тлумачать як стан захищеності бюджетно-податкових відносин від внутрішніх і зовнішніх загроз, за якого ресурсний потенціал регіону, що формується, забезпечує саморозвиток території за відповідного бюджетно-податкового контролю за його формуванням і витрачанням [29].

За С.І. Кіреєвим, бюджетна безпека характеризується ступенем збалансованості бюджету, отже, розміром його дефіциту або бездефіцитністю, а рівень бюджетної безпеки обернено пропорційний рівню бюджетного дефіциту [20, с. 499].

О.В. Деменок і В.І. Глухова стверджують, що бюджетна безпека – це спроможність бюджетної системи забезпечити фінансову самостійність держави та ефективне використання нею бюджетних коштів у процесі виконання функцій соціального захисту; державного управління і міжнародної діяльності; фінансування науки, освіти, культури, охорони здоров'я; забезпечення національної безпеки й оборони, реалізації інвестиційної та екологічної політики [9].

Таке визначення, на нашу думку, передбачає майже всі аспекти забезпечення життєдіяльності держави, проте поза увагою дослідників залишається такий дуже важливий аспект, як проведення ефективної боргової політики на державному рівні.

Н.М. Бобошко вважає, що під *безпекою бюджетної системи* в широкому сенсі можна розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів фінансової системи держави й регіонів від внутрішніх і зовнішніх загроз у бюджетній і податковій діяльності і пов'язаних з нею відносин. У більш вузькому розумінні безпека бюджетної системи являє досягнення і підтримання стійкого, збалансованого за доходами і видатками, державного і консолідованого бюджетів, здатність бюджетної системи забезпечувати задоволення потреб у фінансових ресурсах за рахунок податкових й інших надходжень до бюджетів різних рівнів.

Безпека бюджетної системи передбачає також стійке функціонування податкової системи країни та її регіонів, забезпечення збирання податків і податкових платежів, запобігання податковим зловживанням на основі контролю з боку державних органів.

У цілому ж, на думку цієї дослідниці, безпеку бюджетної системи держави слід розглядати, як такий стан усіх сегментів бюджету, за якого забезпечується гарантований захист і гармонійний соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи й усієї сукупності фінансових відносин і процесів у країні, пов'язаних з формуванням бюджету [3, с. 225].

На нашу думку, в основному з такими визначеннями можна погодитись. Утім, у них жодним чином не згадані необхідність збалансованості бюджетної і грошово-кредитної політики, а також дуже важливі для забезпечення соціально-економічного розвитку потреби населення, бюджетних установ, суб'єктів господарювання, галузей господарського комплексу та ефективність використання бюджетних коштів.

М.М. Ставнича під бюджетною безпекою регіону розуміє здатність органів державної влади і місцевого самоврядування забезпечувати фінансування через бюджети всіх рівнів закріпленого за ними повного комплексу повноважень із виконання гарантованих Конституцією держави прав громадян у довгостроковій перспективі в умовах дестабілізаційного впливу різноманітних чинників (загроз). А для аналізу пропонує оцінювати її за такими напрямками: стан зведеного бюджету, стан бюджетного забезпечення, стан міжбюджетних відносин [27, с. 388–389].

З таким визначенням можна погодитися лише частково, оскільки, на нашу думку, забезпечення фінансування через бюджети всіх рівнів закріпленого за ними повного комплексу повноважень із виконання гарантованих Конституцією держави прав громадян у довгостроковій перспективі має відбуватися не тільки в умовах дестабілізаційного впливу різноманітних чинників (загроз), а й за нормальних умов життєдіяльності країни.

Від формування належного рівня бюджетної безпеки регіону залежить розв'язання багатьох регіональних завдань та пріоритетів розвитку таких, як досягнення стабільності та ефективності життєдіяльності громадян, їх добробуту, соціально-економічного розвитку територій, зміцнення економічних і соціальних параметрів та інших завдань [25].

Л.М. Смирнова веде мову про забезпечення економічної безпеки виконання бюджету, під яким розуміє нейтралізацію чи зведення до мінімуму несприятливих зовнішніх і внутрішніх впливів на бюджет держави, збереження економічної і політичної стабільності в суспільстві, стійкості функціонування всіх секторів економіки, цілісності внутрішньоекономічного простору з метою підвищення рівня і якості життя громадян.

Економічна безпека державного бюджету передбачає діяльність із захисту бюджетних відносин держави від небажаних і небезпечних за можливими наслідками впливів. У цілому безпеку державного бюджету слід розглядати як такий стан усіх сегментів бюджету, за якого

забезпечується гарантований захист і гармонійний соціально спрямований розвиток національної економіки, фінансової системи і всієї сукупності фінансових відносин і процесів у країні, пов'язаних із формуванням бюджету. Брак чітких цілей і кінцевих результатів використання бюджетних коштів є однією з основних загроз, що впливають на економічну безпеку виконання бюджету [24].

Говорять дослідники [17] і про *фінансову стійкість місцевого бюджету* як комплексне поняття, що відображає такий стан сукупності грошових фондів, за якого муніципальне утворення здатне стабільно розвиватися, зберігаючи свою фінансову безпеку в умовах додаткового рівня ризику. Умовами фінансової стійкості місцевого бюджету є: збалансованість доходів та витрат для розвитку, бюджетна самостійність і платоспроможність, які характеризуються здатністю органу місцевого самоуправління мобілізувати фінансові ресурси до бюджету, не вдаючись до фінансової допомоги, а також уповні та своєчасно відповідати за своїми зобов'язаннями.

Фінансова безпека місцевого бюджету – це граничний стан фінансової стійкості, що характеризується захищеністю від внутрішніх і зовнішніх загроз, за якого забезпечується формування фінансових ресурсів муніципального утворення, достатніх для виконання його функцій за відповідного контролю за їх формуванням та витрачанням.

У такому визначенні фінансова безпека розглядається як режим, як стан, що забезпечує стійкий розвиток об'єкта. Механізм реалізації фінансової безпеки складається з трьох компонентів: інтереси в бюджетній сфері, що балансують між чотирма суб'єктами (держава, місцеві органи влади, суспільство, людина), загрози як чинники, що створюють небезпеку реалізації інтересів, і система заходів, спрямованих на усунення загроз, їх прогнозування, своєчасне попередження і профілактику.

На нашу думку, в контексті бюджетної безпеки заслуговують на увагу й питання:

неприпустимості *квазібезпечної і квазістійкої бюджетної політики* (політику можна визнати безпечною, якщо вона характеризується функцією забезпечення виживаності країни у форс-мажорних обставинах) [6];

наявності/відсутності *бюджетних ризиків*, що проявляються в недофінансуванні внаслідок виникнення дефіциту бюджету, неефективного формування дохідної частини і витрачання бюджетних коштів, що тягне за собою зниження рівня бюджетної безпеки та якості бюджетного процесу [19];

забезпечення не лише фінансової грамотності населення в цілому, а й *бюджетної грамотності* зокрема, тобто вміння розібратися в чинних бюджетному і податковому законодавстві та бюджетній політиці.

Отже, бюджетна безпека розглядається в економічній літературі як: чинник соціально-економічного розвитку держави, індикатор розвитку бюджетної системи й критерій ефективності її бюджетної політики та організації бюджетного процесу; здатність держави виконувати властиві їй функції та завдання, а також задовольняти потреби платників податків та одержувачів бюджетних коштів; комплекс організаційних та правових відносин; стан забезпечення платоспроможності держави; передумова реалізації ефективної державної фінансово-економічної політики; спроможність бюджетної системи забезпечити фінансову самостійність держави; стан захищеності бюджетної системи й усіх її елементів від внутрішніх і зовнішніх загроз; певний режим.

На нашу думку, всі вищенаведені визначення бюджетної безпеки орієнтовані в основному на рівень держави чи регіону. Натомість поза увагою залишаються такі важливі аспекти бюджетоутворення у країні, як бюджетування суб'єктів господарювання й домогосподарств.

З огляду на це вважаємо, що під бюджетною безпекою треба розуміти стан і заходи із забезпечення бюджетного суверенітету держави (можливості здійснення незалежної бюджетно-податкової політики з огляду на специфіку функціонування національної бюджетної системи); платоспроможності (рівня бюджетного потенціалу) держави і її регіонів, місцевих громад, суб'єктів господарювання і домогосподарств для виконання ними своїх функцій і убезпечення функціонування і життєдіяльності з урахуванням балансу доходів і видатків державного й місцевих бюджетів, корпоративних бюджетів і бюджетів домогосподарств та доцільності, законності, своєчасності й соціально-економічної ефективності використання бюджетних коштів на всіх рівнях.

Чинники бюджетної безпеки

Повноцінне забезпечення бюджетної безпеки неможливе без достеменного з'ясування численних чинників, що позитивно чи негативно впливають на її рівень. Більш детально спинимось на чинниках впливу на бюджетну безпеку держави:

1. У цілому, бюджетна безпека держави зумовлюється насамперед величиною її бюджету, оскільки саме від обсягу бюджетних коштів значною мірою залежить здатність держави виконувати свої найголовніші функції (перекладання фінансування яких на інші джерела фінансових ресурсів неможливе), а також стимулювати подальший соціально-економічний розвиток.

Проте проблеми бюджетної системи полягають не лише в надзвичайно скромних розмірах самого бюджету (хоч і вони ненормально

малі для країни з таким потенціалом, як Україна), скільки у непередбачуваності всіх найважливіших його параметрів. Прогнозні оцінки номінальних доходів як державного, так і місцевих бюджетів, динаміки цін на товари та послуги, які купують за бюджетні кошти, витрат на обслуговування зовнішнього боргу тощо настільки невизначені й залежні від впливу розмаїття не підконтрольних урядові чинників, що бюджет як фінансовий план у ранзі закону перетворюється радше на умовність з усіма негативними наслідками, які із цього випливають. Прийняття ж недостатньо обґрунтованих бюджетних параметрів спричиняє можливість зловживання з боку виконавчої влади правом «виділення пріоритетів» і секвестрування бюджету на свій розсуд, породжує корупційні дії. За таких умов фінансування видатків бюджету стає непрогнозованим. Унаслідок цього консервується хибна практика скорочення видаткової частини бюджету шляхом недофінансування державних структур замість їх скорочення.

Розглядаючи питання формування бюджету, слід пам'ятати про взаємозв'язок між бюджетними видатками і фінансами підприємств, доходами домогосподарств, ураховувати позитивний і негативний впливи бюджетних витрат на економічну активність суб'єктів господарювання та співвідношення цих впливів.

2. Бюджетна безпека характеризується ступенем збалансованості бюджету, а отже – розміром його дефіциту або бездефіцитністю (профіцитом), оскільки цим визначається, чи здатна держава за рахунок своїх доходів забезпечити фінансування своїх найголовніших витрат і чи буде й надалі зростати державний борг. При цьому рівень бюджетної безпеки обернено пропорційний рівню бюджетного дефіциту. Тобто найбільш безпечним, безумовно, за інших рівних умов, є бездефіцитний (профіцитний) бюджет.

Слід зазначити, що доцільно вести мову й про «широкий» дефіцит бюджету, який включає боргове фінансування рекапіталізації державних компаній.

3. На бюджетну безпеку як держави, так і місцевих громад, суб'єктів господарювання і домогосподарств, безперечно, впливає й наявний рівень оподаткування та його сталість упродовж певного часу. Недаремно французький просвітитель і філософ Шарль Луї Монтеск'є наголошував: «Ніщо не вимагає стільки мудрості й розуму, як визначення тієї частини, яку в підданих забирають, і тієї, яку їм залишають» [11].

4. Позначається на бюджетній безпеці держав світу й стан бюджетів провідних країн світу. Так, наприклад, за оцінкою міжнародного агентства Fitch, нещодавній боргова криза в Єврозоні і загроза фіскальної прірви в США (секвестр бюджету й скасування податкових пільг) могли негативно вплинути на кредитоспроможність держав, що розвиваються [31].

5. Бюджетна безпека визначається чинною в країні бюджетною системою як сукупністю різних видів бюджетів, що перебувають між собою в певному взаємозв'язку і взаємозалежності. Виходячи із цього, необхідно органічно поєднувати досягнення бюджетної безпеки держави у цілому і бюджетної безпеки окремих регіонів, усунути взаємну заборгованість між бюджетами різних рівнів. Важливим питанням сьогодні є забезпечення самостійності місцевих бюджетів, бюджетів, які обслуговують діяльність органів місцевого самоврядування, що у свою чергу потребує створення відповідної дохідної бази кожного рівня влади.

6. На бюджетній безпеці не може не позначатися чинна правова база, професіоналізм і ретельність розроблення й процедура розгляду та затвердження бюджету. Зокрема, якість правової бази прямо позначається на ступені регламентації перебігу бюджетного процесу та його стабільності, професіоналізм і ретельність розроблення – на врахуванні в законотворчій

діяльності всіх нюансів, що супроводжують формування бюджету, а процедура розгляду і затвердження бюджету – на повноті аналізу всіх бюджетних параметрів, своєчасності прийняття законодавчого акта, недопущенні внесення до проекту закону необґрунтованих змін і доповнень тощо. Про те, яке значення має своєчасне прийняття державного бюджету, свідчить американський досвід, оскільки чинне законодавство забороняє американським державним органам витратити кошти без підписання бюджету.

Бюджетна безпека не в останню чергу залежить також від високого рівня деталізації всіх його складових. Це зумовлено тим, що з огляду на ці чинники не тільки зростає чи, навпаки, знижується обґрунтованість закладених у бюджеті показників, а й підвищується прозорість бюджетного процесу та підвищується можливість повноцінного контролю за витрачанням бюджетних коштів.

7. На бюджетну безпеку держави впливають масштаби бюджетного фінансування, тобто надання без повернення коштів із державного бюджету підприємствам, установам і організаціям для повного або часткового відшкодування їхніх витрат. При цьому за інших рівних умов рівень бюджетної безпеки обернено пропорційний рівню обсягів зазначеного бюджетного фінансування.

8. Бюджетна безпека держави залежить від вибору на тому чи іншому етапі її розвитку певної бюджетної класифікації, тобто систематизованого економічного групування доходів і витрат бюджету за однорідними ознаками, що визначається природою державного бюджету. Природно, що підхід до формування бюджету і можливості його виконання залежать від надання пріоритетності предметній або галузевій бюджетній класифікації (визначення витрат за галузями господарського комплексу й управління), економічній (диференціювання витрат за господарськими ознаками чи виробничими елементами: інвестиції в основний капітал, заробітна платня, дотації тощо), мішаній чи комбінованій (поєднання відомчих і предметних ознак), цільовій (урахування загальнонаціональних, політичних, економічних і соціальних цілей або програм), функціональній (розглядання державних коштів як інструменту політики уряду), бюджетній класифікації за фінансовими ознаками (витрати диференціюються на такі, що не повертаються, тимчасові й умовні).

9. Ступінь бюджетної безпеки держави зростає чи знижується за наявності/відсутності бюджетних резервів, тобто фондів, що утворюються в державному бюджеті для безперервного фінансування намічених заходів і забезпечення невідкладних нових витрат. Водночас у зарубіжній економічній літературі є й поняття «fiscal space» (фіскальний простір/ фіскальна місткість), що визначається як бюджетний резерв, який може бути використаний у певних цілях без шкоди фінансовим позиціям чи стабільності економіки. Концепція фіскального простору розроблена МВФ і розглядає можливості його збільшення на національному рівні, не зачіпаючи внутрішньодержавне бюджетне регулювання [15, с. 50].

10. Бюджетну безпеку повинна підтримувати досконала система бюджетного обліку, тобто бухгалтерського обліку виконання бюджету і кошторисів витрат бюджетних установ. Цю проблему, на жаль, поки що остаточно так і не розв'язано. Водночас брак досконалого бюджетного обліку унеможливує проведення дієвого контролю за витрачанням бюджетних коштів на низовому рівні, знижує прозорість бюджетного процесу.

11. Бюджетна безпека залежить від своєчасності прийняття бюджету, оскільки зволікання у бюджетному процесі може стати головним дестабілізаційним чинником. Серед прямих наслідків несвоєчасного прийняття бюджету: дезорганізація в соціально-економічній сфері, подальше зниження інвестиційної активності, посилення інфляційних процесів, дестабілізація національної валюти, знецінення грошових доходів громадян. Бюджетна безпека зумовлюється і своєчасністю бюджетних платежів. Так, ще французький мислитель Жан де Лабрюєр зазначав: «Щедрість полягає не стільки в тому, щоб давати багато, скільки в тому, щоб давати своєчасно» [18].

12. На бюджетній безпеці позначається і характер касового виконання бюджету. На рівень бюджетної безпеки не може не впливати й характер використання тимчасово вільних залишків коштів державного і місцевих бюджетів комерційними банками і стан бюджетних розрахунків.

13. Бюджетну безпеку підривають численні податкові пільги.

14. На бюджетну безпеку впливає рівень девальвації національної валюти, оскільки чим більшим буде знецінення гривні щодо вільно конвертованих валют, тим стрімкішим буде

зростання частини бюджетних витрат на виплати із зовнішнього боргу, а відтак відповідне обмеження решти видатків Державного бюджету України.

15. Не може не позначатися на бюджетній безпеці наявність чи відсутність жорстких бюджетних обмежень, оскільки нечіткий розподіл відповідальності за видатки в бюджетних установах спричиняє надмірні зобов'язання на витрати бюджетних коштів.

16. Бюджетна безпека залежить від бюджетної дисципліни. Дотримання ж останньої можливе при посиленні контролю над законністю та доцільністю використання бюджетних коштів, проведенні інвентаризацій бюджетоодержувачів, координації контрольно-ревізійних і контрольно-аналітичних заходів контролюючих органів законодавчої і виконавчої влади.

Дуже важливим для забезпечення дійсної бюджетної безпеки є і сам механізм руху бюджетних коштів. У розвинених країнах він настільки чітко відпрацьований, що вищі органи державного фінансового контролю докладають набагато менше зусиль порівняно зі своїми українськими колегами.

Не в останню чергу бюджетна безпека визначається тим, чи вдається на стадії формування та затвердження бюджету знайти формулу узгодження фінансово-економічних інтересів держави, суб'єктів господарювання, різних верств населення.

І, нарешті, бюджетна безпека зумовлюється наявністю/відсутністю бюджетних криз.

Висновки. Таким чином, значущість для забезпечення фінансової безпеки держави, суб'єктів господарювання, бюджетних установ, галузей господарського комплексу, регіонів та домогосподарств чіткого визначення сутності бюджетної безпеки в усьому розмаїтті її проявів, виявлення чинників, що зумовлюють її рівень, і логічна незавершеність досліджень у цій сфері висувають вимогу комплексного дослідження цієї проблематики. Усебічне ж з'ясування внутрішнього змісту бюджетної безпеки дозволить своєчасно виявити наявні і потенційно можливі виклики і загрози цій найважливішій складовій фінансової безпеки, а також визначити індикатори, які сигналізували б про виникнення небезпечних тенденцій у бюджетній сфері, з'ясувати підходи до формування системи бюджетної безпеки в Україні, скоординувати зусилля всіх задіяних у цьому економічних агентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабець І. Г. Методичні підходи до оцінки бюджетної безпеки України / І. Г. Бабець, О. В. Івах // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 204–209.
2. Благун І. Г. Генезис теорій податкових фінансів у парадигмі фіскально-бюджетної безпеки держави / І. Г. Благун // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.4. – С. 265–273.
3. Бобошко Н. М. Актуальность обеспечения экономической безопасности бюджетной системы государства / Н. М. Бобошко // Инновационное развитие экономики. – 2016. – № 1. – С. 223–226.
4. Горалько О. В. Бюджетна складова системи забезпечення фінансової безпеки / О. В. Горалько, О. В. Горайська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.1. – С. 230–237.
5. Громова А. С. Бюджетно-финансовая безопасность и экономический рост как критерии проведения экономической политики государства / А. С. Громова // Вестник Томского государственного университета. – 2007. – № 6. – С. 42–45.
6. Громова А. С. Значение бюджетно-финансовых фондов в обеспечении экономической безопасности бюджетной политики / А. С. Громова // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1-1 [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=18770>
7. Громова А. С. Источники опасностей и основные угрозы экономической безопасности бюджетной политики / А. С. Громова, И. П. Воробьева // Известия Томского политехнического университета. – 2010. – Т. 317. – № 6. – С. 29–33.
8. Громова А. С. Финансовая устойчивость и безопасность бюджетной системы как ключевые факторы развития национальной экономики / А. С. Громова // Вестник Томского государственного университета. – 2012. – № 1. – С. 154–160.
9. Деменок О. В. Бюджетна безпека України як складова фінансової безпеки держави: стан та перспективи / О. В. Деменок, В. І. Глухова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2010_1/016-022.pdf.

10. Дець В. Ф. Міжбюджетне регулювання в системі забезпечення економічної безпеки держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 / В. Ф. Дець. – К., 2008. – 25 с.
11. Думки великих, афоризми і вислови про податки і оподаткування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo2.at.ua/news/dumki_velikikh_aforizmi_i_vislovi_pro_podatki_i_opodatkuвання/2009-10-06-1
12. Колісник О. Я. Асиметрія територіального розвитку і міжбюджетні відносини: вплив на стан бюджетної безпеки України / О. Я. Колісник // Світ фінансів. – 2008. – №3. – С.64–71.
13. Колісник О. Я. Бюджетна безпека у забезпеченні стратегії соціально-економічного розвитку держави: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 / О. Я. Колісник. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
14. Максимов Ю. А. Обеспечение экономической (финансово-бюджетной) безопасности Российской Федерации в сфере государственного регулирования внешнеторговой деятельности: автореф. дис... д-ра экон. наук: спец. 08.00.10, 08.00.05 / Ю. А. Максимов. – Санкт-Петербург, 2015. – 34 с.
15. Максимов Ю. А. Оценка уровня экономической (финансово-бюджетной) безопасности при осуществлении государственного регулирования внешней торговли / Ю. А. Максимов // IN SITU: научное периодическое издание. – 2015. – № 3. – С. 50–57.
16. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету / І. Микитюк // Вісник КНТЕУ. – 2013. – № 1. – С.86–97.
17. Никифорова А. А. Факторы финансовой устойчивости и безопасности местного бюджета: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.10 / А. А. Никифорова. – Волгоград, 2007. – 26 с.
18. Особливість концепції Арістотеля щодо щедрості на протигагу до скупості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://znamyboh.blogspot.it/2010/11/blog-post_9647.html
19. Паздникова Н. П. Консолидированная экспресс-оценка бюджетных рисков региона / Н. П. Паздникова // Интернет-журнал «Науковедение» [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru>
20. Перехідна економіка: підручник / В. Геєць, Є. Панченко, Е. Лібанова та ін.; за ред. В. Гейця. – К.: Вища школа, 2003. – 591 с.
21. Райзберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://бизнес-учебники.рф/ekonomika_teoriya/fi_nansovaya-ustoychivost-bezopasnost.html.
22. Савченко А. Кредиты или смерть... / А. Савченко // Зеркало недели. – 2012. – 15.06.
23. Смирнова Л. Н. Методы повышения эффективности использования бюджетных средств как инструмент обеспечения экономической безопасности государства: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05, 08.00.10 / Л. Н. Смирнова. – Санкт-Петербург, 2012. – 22 с.
24. Смирнова Л. Н. Некоторые аспекты обеспечения экономической безопасности исполнения государственного бюджета [электронный ресурс] // Проблемы современной экономики. – 2007. – № 4. – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/issue.php?num=24>.
25. Снісаренко О. Б Вплив бюджетної безпеки на соціально-економічний розвиток регіону / О. Б. Снісаренко, А. О. Отцович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/38847/1/56-59.pdf>
26. Современный экономический словарь [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovari.yandex.ru/>
27. Ставнича М. М. Бюджетна безпека регіону в контексті ефективного соціально-економічного розвитку / М. М. Ставнича // Збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України. – 2012. – № 1. – С. 386–394.
28. Тимофеева И. К. Теоретические основы государственного финансового контроля как механизма обеспечения экономической безопасности государства: автореф. дис. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 / И. К. Тимофеева. – СПб., 2005. – 22 с.
29. Ткачева Т. Ю. Концепция достижения гармонизации бюджетно-налоговых отношений на основе согласования интересов экономических субъектов: автореф. дис... д-ра экон. наук: спец. 08.00.10 / Т.Ю.Ткачева. – Орел, 2014. – 48 с.

30. Формирование национальной финансовой стратегии России: путь к подъему и благосостоянию / под ред. В. К. Сенчагова. – М.: Дело, 2004. – 415 с.

31. Fitch: «Бюджетные проблемы США угрожают мировой экономике» // ЛІГАБізнесІнформ, 19.12.2012 [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://finance.liga.net/economics/2012/12/19/articles/31539.htm>

UDC 336.13.051

Baranovskyi Oleksandr Ivanovych, doctor of economic sciences, professor, honored economist of Ukraine, pro-rector on scientific works in University of Banking of the National Bank of Ukraine. **Essence and factors of budget security.** Importance of compliance to budget security of state, legal entities, fields, budget organizations, regions and households for ensuring of their financial security are reviewed. Ways to determination of essence of budget security in foreign and local economic are investigated, author's view on budget security is presented. Different factors which impact budget security are analysed.

Keywords: budget, budget deficit, budget security, budget security of state, budget security of region.

УДК 336.13.051

Барановский Александр Иванович, доктор экономических наук, профессор, заслуженный экономист Украины, проректор по научной работе ГВУЗ «Университет банковского дела». **Сущность и факторы бюджетной безопасности.** Определена значимость соблюдения бюджетной безопасности государства, субъектов хозяйствования, отраслей хозяйственного комплекса, бюджетных учреждений, регионов и домохозяйств для обеспечения их финансовой безопасности. Исследованы существующие в отечественной и зарубежной экономической литературе подходы к определению сущности бюджетной безопасности, сформулировано авторское видение данной дефиниции. Выявлены разноплановые факторы, определяющие состояние бюджетной безопасности.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный дефицит, бюджетная безопасность, бюджетная безопасность государства, бюджетная безопасность региона.

УДК 336.13.051

Барановський Олександр Іванович, доктор економічних наук, професор, Заслужений економіст України, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Університет банківської справи». **Сутність і чинники бюджетної безпеки.** Визначено значущість дотримання бюджетної безпеки держави, суб'єктів господарювання, галузей господарського комплексу, бюджетних установ, регіонів і домогосподарств для забезпечення їх фінансової безпеки. Досліджено існуючі у вітчизняній і зарубіжній економічній літературі підходи до визначення сутності бюджетної безпеки, сформульовано авторське бачення цієї дефініції. З'ясовано різнопланові чинники, що зумовлюють стан бюджетної безпеки.

Ключові слова: бюджет, бюджетний дефіцит, бюджетна безпека, бюджетна безпека держави, бюджетна безпека регіону.